

Bağlam Çöküşü: Sosyal Psikoloji ve Yeni Medya Perspektifleri

Gül Esra Atalay¹, Zuhale Yeniçeri², Bahar Muratoğlu Pehlivan³

Atalay, G. E., Yeniçeri, Z. ve Muratoğlu Pehlivan, B. (2021). Bağlam çöküşü: Sosyal psikoloji ve yeni medya perspektifleri. *Nesne*, 9(20), 466-480. DOI: 10.7816/nesne-09-20-15

Anahtar kelimeler

Bağlam çöküşü, benlik, sosyal biliş, sosyal roller, toplumsal cinsiyet, COVID-19

Keywords

Context collapse, self, social cognition, social roles, gender, COVID-19

Öz

Kitle iletişim araçlarının kullanımı ve yaygınlaşması insanlar arasındaki iletişimi değiştirip dönüştürmüştür. Sosyal medya kullanımı, bireylerin gayri resmi etkileşimlerinin yanı sıra kurumsal yapıları ve profesyonel rutinleri de etkileyerek günlük yaşamın mekaniklerine derinlemesine nüfuz etmektedir. Sosyal medya platformlarının yaygınlaşması ve kullanımının giderek artmasıyla birlikte, birey ve toplum üzerindeki etkileri de önemli bir araştırma zemini oluşturmıştır. Bu etkilerden biri olarak ele alınabilecek olan bağlam çöküşü kavramı, günlük yaşam içerisinde yüz yüze sosyal ilişkilerde önemli bir belirleyici olan farklı bağlamların sanal dünyada bir araya gelerek birbirinin üzerine çöküşünü ifade etmektedir. Sosyal medya platformlarının herkese açık olması ve fiziki mekanlarda farklı bağlamlarda karşılaşılan, etkileşime girilen kişilerin hepsini aynı yere taşıması bir bağlam çökmesine sebep olmaktadır. Farklı bağlamların birbirinin üzerine çöktüğü sosyal medya, bireylerin benlik sunumu pratiklerini karmaşık hale getirerek referans noktalarını ortadan kaldırmaktadır. Bu çalışmanın amacı, bağlam çöküşü kavramının kuramsal temellerini irdelenmek ve ardından söz konusu kavramı sosyal psikoloji ve yeni medya disiplinleri çerçevesinde ele alarak çok disiplinli bir bakış açısı sunmaktır. Çalışmanın amacı doğrultusunda öncelikle söz konusu disiplinler çerçevesinde günlük yaşam pratiklerinde bağlamın yeri ve önemi üzerinde durulmuştur. Ardından bağlam çöküşü kavramına yönelik kuramsal tartışmalar ve görgül araştırmalar derlenmiştir. Son olarak ise, bağlam çöküşü kavramının toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkisi ve COVID-19 pandemi sürecinin bağlam çöküşü üzerindeki etkileri tartışılmıştır.

Context Collapse: Social Psychology and New Media Perspectives Abstract

The communication between individuals has been changed and transformed by the use and popularization of mass media. The use of social media profoundly influences the mechanics of daily life by affecting the informal interactions of individuals, as well as institutional structures and professional routines. With the widespread and increasing use of social media platforms, the effects of these platforms on individuals and society have also formed a vital research ground. The concept of context collapse can be considered one of these effects and refers to the fact that different contexts, which are an essential determinant in face-to-face social relations, collapse in virtual space. Social media platforms are open to anyone and transfer communications in different contexts in physical places into one single space. That fact causes a context collapse. Social media, where different contexts collapse on each other, remove the reference points of individuals by making their self-presentation practices more complex. This study aims to discuss the theoretical foundations of the context collapse and present a multi-disciplinary perspective by addressing social psychology and new media disciplines. For this purpose, first, the importance of context in daily life practices was emphasized within the framework of these disciplines. Afterward, theoretical debates and empirical studies on context collapse have been reviewed. Finally, the relationships between the context collapse and gender roles and the effects of the COVID-19 pandemic are discussed.

Makale Bilgisi

Geliş tarihi: 29 Mart 2021

Düzeltilme tarihi: 24 Mayıs 2021

Kabul tarihi: 1 Haziran 2021

DOI: 10.7816/nesne-09-20-15

¹ Doç. Dr., Üsküdar Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü, Gulesra.atalay(at)uskudar.edu.tr, ORCID: 0000-0002-3377-2694

² Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Psikoloji Bölümü, zuyen(at)baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0001-9228-9961

³ Doç. Dr., İstanbul Gelişim Üniversitesi, Yeni Medya ve İletişim Bölümü, baharmuratoglu(at)gmail.com, ORCID: 0000-0001-8977-822X

Bağlam çöküşü kavramı, günlük yaşamdaki yüzyüze sosyal ilişkilerde önemli bir belirleyici olan farklı bağlamların sanal dünyada bir araya gelişini, birbirinin üzerine çöküşünü ifade eder. Son yıllarda sosyal medyanın etkisiyle çöken bağlamlar, sosyal psikoloji ile yeni medya mecralarını birlikte düşünmede kilit bir tartışma konusu haline gelmiştir. Sosyal medyanın yaygın kullanımı, insanların gayri resmi etkileşimlerinin yanı sıra kurumsal yapıları ve profesyonel rutinleri de etkileyerek günlük yaşamın mekaniklerine derinlemesine nüfuz etmiştir. Sosyal bir karşılaşma alanı olan bu platformlar, özellikle 2019 yılının Aralık ayında ortaya çıkan ve tüm dünyada hızla yayılarak 2020 yılının Mart ayında pandemi ilan edilen COVID-19'a karşı alınan izolasyon önlemleri döneminde insan yaşamında çok daha kilit bir rol oynamaya başlamıştır. Kişisel ya da profesyonel her tür iletişim ve etkileşimin başat mekanı haline gelen sanal dünya, sosyal etkileşimin koşullarını da değiştirerek bağlamın belirleyiciliğini aşındırmıştır.

Bu çalışmada, kuramsal temellerini sosyolog Erving Goffman'ın çalışmalarından alan bağlam çöküşü (context collapse) kavramının sosyal psikoloji ve yeni medya disiplinleri çerçevesinde ele alınarak derlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda öncelikle gündelik yaşam pratiklerinde bağlamın yeri ve önemi üzerinde durulmuş, ardından bağlam çöküşü kavramına yönelik kuramsal tartışmalar ve görgül araştırmalar sunulmuştur. Tüm bunlara ek olarak, bağlam çöküşü kavramının toplumsal cinsiyet rolleri ile ilişkisi ve COVID-19 pandemi sürecinin etkileri tartışılmıştır. Ayrıca, pandemi dolayısıyla profesyonel yaşam ve özel alana dair sorumlulukların üst üste binmesi ve bunun özellikle kadınlar üzerine eklediği baskı ele alınmıştır.

Sosyal Algı, Biliş ve Bağlam

İnsan, sosyal bir hayvandır. Diğer bir ifadeyle, grup-bağımlı bir türdür. Sosyallik ya da sosyal yaşam, evrim sürecinde birçok hayvan türü için biyolojik bir strateji olmuştur. Bal arıları, kurtlar ya da diğer primatlar gibi insan türü de aynı türden olan diğerleri ile ortak çevreyi paylaşarak ve işbirliği yaparak hayatta kalmada ve türün devamı için üremede avantaj sağlamıştır (Baumeister ve Tice, 2011). Anne karnından tamamen farklı, kaotik ve belirsiz bir dünyaya doğan insan yavrusu (Rank, 1924/1993), biyolojik ve psikolojik olarak gelişimini sürdürürken benliğini de oluşturur. Bu benlik oluşumu, söz konusu evrimsel strateji nedeniyle doğduğu çevre ile etkileşiminden bağımsız olamaz. Öncelikle bakımverenle daha sonra da çevresindeki akran grupları, arkadaş, öğretmen gibi diğer ajanlarla etkileşimi ve iletişimi ile birey "Ben kimim?" sorusuna yanıtlar bulur. Bireyin benlik gelişimi ve bu gelişim sürecindeki benlik farkındalığı ve benlik bilinci, içine doğup büyüdüğü sosyal çevrede yaşayan diğerlerinin etkisindedir (Markus ve Kitayama, 1991). Birey kim olduğunu tanımlarken, aynı zamanda kim olmadığını da ve bununla birlikte benlik saygısını da diğerleri üzerinden yaptığı sosyal karşılaştırmalar ile belirlemektedir (Festinger, 1954).

Benlik öze-dönümlü (reflexive) özelliğe sahiptir; insan hem fiziksel kendine hem de kendi içine (psikolojik) dönüp baktığında gördüklerinin tamamıdır (Baumeister, 1999, s. 2; James, 1890; Mead, 1934). Diğer yandan insan hem eylemlerin öznesi/faili hem de nesnesidir. Örneğin, hem belirli bir gruba karşı önyargısı olan ve/veya ayrımcılık yapan kişidir (özne) hem de belirli bir grubun üyesi olduğu için önyargıya maruz kalan kişidir (nesne). Dönümlü özelliğe sahip benliğin önemli unsurlarından biri de yukarıda bahsedilen nedenlerle sosyal bir çevre içinde yaşamını sürdüren insanın farklı sosyal rollere ve bu rollerle ilişkili olarak sosyal kimliklere sahip olmasıdır (Swann ve Bosson, 2008, s. 448). İnsan adaptasyonu için gündelik yaşamdaki sosyal roller oldukça önemlidir; bireyin sosyal aktör olma özelliğinin sonucu olarak görülebilir. Sosyal hayvanlar olarak insanlar birbirlerinin huzurunda yaşamaya, iletişim kurmaya ve ilerlemeye çalışırlar (Buss, 2008, s. 29; Hogan, 1982).

Öte yandan insanın zihinle ilgili tüm işlev ve süreçleri içeren bilişi, temel birtakım kurallarla işlemektedir. Bilgi işleme süreçleri bunlardan biridir ve insanın hem kendisini hem de diğer insanları, onu çevreleyen ortamı ve olayları algılamasını sağlayan mekanizma olarak tanımlanabilir. Bireyin bilgi işleme süreçleri değerlendirildiğinde, dolayısıyla sosyal dünyasındaki tüm uyarınları nasıl algıladığına bakıldığında, kategorilendirmenin önemli bir unsur olduğu bilinmektedir. Kategorilendirme, bir kişinin, nesnenin ya da olayın zihninde daha önceden var olan bir kategoriye yerleştirilmesidir (Moskowitz, 2005, s. 3). Bireyin sosyal dünyasındaki insanları algılama, hatırlama, düşünme ve anlamlandırma ile ilgili zihinsel süreçler olarak tanımlanan sosyal bilişi (Moskowitz, 2005, s. 112), kategorilendirmenin yapıldığı bir süreçtir. Diğer bir ifadeyle, insan kendisine ve diğer insanlara yönelik bir algı oluştururken, onları kategorik olarak algılama eğilimindedir; yeni uyarınları zihninde var olan kategorilere yerleştirir.

Geçmiş yaşantılardan gelen deneyimlerin, aileden ve/veya diğerlerinden öğrenilenlerin (kültürel öğrenmeler) kaynaklık etmesiyle oluşan kategorileri oluşturan özelliklerin/bilgilerin zihindeki soyut temsilleri “şema” olarak tanımlanır (Moskowitz, 2005, s. 155). Şemalar, yeni bilgilerin işlenmesine ve bellekten hangi bilgilerin çağrılacağına rehberlik ederler. Bireyin diğer insanlara yönelik şemaları ise kalıpyargı olarak adlandırılır. Kalıpyargı, bireyin bir sosyal grubun kişisel özelliklerine yönelik inançlarıdır ve söz konusu grup hakkında düşünme şeklini yapılandırır (Allport, 1954). Birey, herhangi bir ipucu nedeniyle (teninin rengi, gözlerinin biçimi, giyim tarzı, bıyığı, aksanı vb.) belirli bir grubun üyesi olarak tanımladığı diğerine, zihninde önceden var olan söz konusu gruba dair özellikleri ve davranış örüntülerini atfeder.

Bireyin diğer insanlarla teması, kendi ve diğerleri ile ilgili sosyal algı oluşturmada bilgi kaynağı oluşturur. Kişilerarası temasın niteliği, bireyin sosyal rolleri tarafından şekillendirilir ve sınırlandırılır (Ross ve ark., 1977). Birey, gündelik yaşamı içerisinde farklı çevrelere girer çıkar. Söz konusu çevrelerin her birinde daha önce tanımadığı yeni insanlarla karşılaşır. Her yeni insan, yeni bir uyarandır. Zaman ve enerji konusunda ekonomik hareket etmesi gereken birey (Fiske ve Taylor, 1984, s. 13), yeni karşılaştığı insanlara (uyarınlara) dair bir çıkarımda bulunurken daha önce zihninde var olan kalıpyargıları kullanır (s. 111). Söz konusu kalıpyargılar, sosyal gruba yönelik sosyal rolleri de içerir; dolayısıyla birey yeni karşılaştığı veya belirli bir sosyal grubun üyesi olan kişilere sosyal roller atfeder. Bu sosyal rollerin bazıları doğuştan ve otomatik olarak kişilere yüklenirken (örn., cinsiyet), bazıları da sonradan kazanılır (örn., meslek) (s. 119). Çocuğunun kreşinde karşılaştığı bir veli, o kişi için veli rolündedir ve ebeveyn olma kimliği ona yönelik ebeveyn sosyal rolünün de kendisine atfedilmesi anlamına gelir. Sosyal rol, bireyden belirli bir durumda yerine getirmesi beklenen sosyal olarak tanımlanmış beklentilerdir (Franzoi, 2009, s. 121).

Gündelik yaşam içerisinde değişen çevreler, bireyin benliğinin başka bir yönünün ön plana çıkması anlamına gelir. Diğer bir ifadeyle, çevre ve bağlam değiştiğinde, bireyin yerine getirmesi beklenen beklentiler de değişmektedir; yani sosyal rol geçişi olmaktadır (Eagly, 1987). Örneğin birey, evde anne-babasının evladı olma ya da çocuklarının ebeveyni olma, birinin eşi ya da sevgilisi olma, okulda öğrenci olma, işyerinde çalışan olma, mağazada müşteri olma, ülkesinde vatandaş olma gibi birçok sosyal role sahiptir. Bu sosyal rollerin hemen hepsi, farklı ortamlarda ön plana çıkar. Dolayısıyla sosyal roller ile içinde bulunulan ortam ve bağlam önemlidir. Çevre ve bağlam değiştiğinde, sosyal rol de bu çevre ve bağlama göre değişir.

Bağlam ile sosyal rol birbirine paralel olarak değişmediğinde ya da aynı sosyal role ilişkin bireyin zihnindeki temsiller farklılaştığında, bilişsel süreçler biraz daha karmaşık hale gelmektedir. Örneğin, öğretmen bir ebeveyn evde çocuklarının ebeveyni, okulda ise öğrencilerinin öğretmenidir. Öğretmen ve ebeveyn olma sosyal rolleri karıştığında (örn., okulda ebeveyn veya evde öğretmen rolleri ön plana

çıktığında), iletişimde ve dolayısıyla kişilerarası ilişkilerde bozulmalar ve iletişimde aksamalar meydana gelmesi olasıdır. Öte yandan, az önce de belirtildiği üzere, belirli bir sosyal role ilişkin zihinsel temsiller farklılık gösterebilir. Böyle durumlar, söz konusu sosyal rolün en temelde iki farklı kategoriden temellendiği, diğer bir ifadeyle birden fazla kategorinin ve dolayısıyla kalıpyargının söz konusu olduğu durumlardır (Barden ve ark., 2004). Sosyal rollere ilişkin zihinsel temsiller, özellikle toplumsal cinsiyet kalıpyargıları kapsamında farklılaşır. Örneğin, “erkek hemşire”ye ilişkin sosyal yargılar, bireyin zihnindeki “erkek” cinsiyetine ve “doktor” mesleğine yönelik kalıpyargılardan etkilenenecektir.

Sosyal roller, her toplumda var olan normlar, değerler ve kurallar sistemi ile şekillenir. Bu çerçevede belirli sosyal roller içerisindeyken bireylerin uyması beklenen belirli normlar bulunur. Normlara uymayan davranışlar ise toplum tarafından verilen olumsuz tepkiler ve dışlanma gibi durumlarla karşı karşıya kalınmasına neden olur. Literatürde sosyal sapkınlık olarak geçen bu kavram, temel olarak negatif tepki çeken norm ihlaline işaret eder (Goode, 2005, s. 10). Becker’e (1963, s. 1-9) göre de sosyal sapkınlık, bireyin belirli bir grubun koyduğu kurallara uymaması sonucunda ortaya çıkar. Bu anlamda sosyal sapkınlık, davranışa özgü değil; grubun ya da toplumun kuralları ve normlarının sonucudur. Bunları ihlal eden birey de etiketlenir, dışlanır, kurallara uyacağına güvenilemeyeceği hususunda uzlaşılarak bir öteki olarak kodlanır. Bu da “normaller” tarafından kabul görmeme ile sonuçlanır. Becker’e (1963) benzer şekilde Goffman da (Goffman, 1990, s. 12-32) farklı ve daha az istenen özelliklere sahip bireylerin bir damgalanma sürecine maruz kaldığına ve normal kabul edilenler arasında kendisini yalnız hissettiğine işaret eder. Sonuç olarak çevreden gelen tepkiler, normlara uymayan bireyler için resmi olmayan bir sosyal kontrol mekanizması olarak işlev görür. Bireyler için çevresinin onaylama ve kınama davranışları önemlidir ve bu nedenle çevre, davranış şekillendirmede etkilidir (Goode, 2005, s. 44). Böylelikle de bireyin üzerinde normlara uygun davranma yönünde bir baskı oluşur ve sosyal rollerine uygun davranış ve tavır içerisinde bulunmak konusunda sürekli olarak yönlendirilmiş olur. Dolayısıyla da bireyler, belirli bir durumda hangi sosyal rolün içerisinde ise o bağlama göre hareket etmesi yönünde teşvik edilir ve böylece kabul görür.

Bağlam çöküşü (context collapse) kavramı, bireyin sosyal rolleri kapsamındaki performanslarında doğabilecek sorunlara yeni bir yaklaşım sunmaktadır. Sosyal çevreye duyarlı bağlamın ortadan kalktığı (çöktüğü) ya da bulanıklaştığı durumlarda, bireylerin sosyal rolleri de üst üste binmektedir.

Bağlam Çöküşü

Kitle iletişim araçlarının kullanımı ve yaygınlaşması insanlar arasındaki iletişimi değiştirip dönüştürmüştür. Danah Boyd’un (2007) “aracısız kamular” olarak nitelendirdiği kitle iletişim araçlarının kullanılmadığı kamusal yaşam deneyimlerinde, iletişim esnasında ulaşılabilecek hedef kitlenin sınırları belirlidir. Görsel ve işitsel enformasyona ulaşabilmek ve iletişim kurabilmek için fiziki olarak aynı mekanda bulunulması şart olan aracısız kamularda bağlam, iletişimin doğasını belirleyen ana unsurlardan biridir. Kitle iletişim araçları tarafından şekillenen kamularda ise biraradalık şartı ortadan kalkar. Herhangi bir olay ve enformasyon fiziki şartlardan bağımsız olarak uzak mekânlardaki insanlara ulaşabilir hale gelir. Bu durum kamuyu genişletir. Sosyal ağların ortaya çıkarak yaygınlaşmasıyla kamu ya da hayal edilen seyirci, çok boyutlu bir anlam kazanır. Sosyal medya dolayısıyla ortaya çıkan “ağlaşmış kamular”da (networked publics) herhangi bir içeriğin ve/veya enformasyonun arama motorlarıyla aranarak herhangi bir zamanda ulaşılabilir olması, kullanıcının hedef kitlesini kavrayışında bir boşluk meydana getirir. Boyd’a (2007) göre medya dolayimli ağlaşmış kamuların aracısız ve aracılı kamulardan farkları şunlardır:

1. Devamlılık (Persistence): Aracısız kamularda yüz yüze iletişim hakimdir ve bu esnada gerçekleşen diyalog belirli bir anda olup biter. Diğer bir ifadeyle, tekrarı yoktur. Ağlaşmış iletişim ise kayıt altına alınabilir ve dolayısıyla tekrar dinlenebilir / seyredilebilir. Böylece iletişim asenkronize hale gelir.
2. Aranabilirlik (Searchability): Arama motorları bilgiye ulaşma pratiklerini değiştirmiştir. Arama motorları sayesinde zaman ve mekan engeline takılmadan herhangi bir içeriğe ulaşmak mümkün hale gelir. Bireyler bu platformlarda arama yaparak kendileri gibi düşünen kişileri, onların ağ üzerinde kaydedilmiş konuşmaları ve ifadelerinden yola çıkarak bulabilirler. Böylece uzak coğrafyalardaki insanlarla bir “tık”la bir araya gelebilir, belirli amaçlar için topluluklar oluşturabilirler. Sanal toplulukların dijital çağda önemi giderek artmakta ve böylelikle söz konusu toplulukların çeşitli alanlarda etkili faaliyetler yürütebilmeleri mümkün olmaktadır.
3. Tekrarlanabilirlik (Replicability): Aracısız iletişim söze dayalıdır ve sözlü ifadelerin birebir tekrarı zordur. Bu nedenle yanlış şekilde aktarılması enformasyonun özgün biçiminden uzaklaşmasına sebebiyet verebilmektedir. Ağlaşmış kamularda ise ifadeler gerek yazı ve gerekse video kaydı olarak birebir kopyalanıp aynen tekrarlanabilir.
4. Görünmez İzleyiciler / Okurlar: (Invisible Audiences): Aracısız iletişimde diyalogun muhatabı belirlidir. Aynı mekanda bulunan kişiler arasında gerçekleşir. Ağlaşmış kamularda ise paylaşılan yazılı veya sözlü ifadelerin kimlere ulaşacağı belirsizdir. Söylenen ya da yazılan söz herhangi bir zamanda ve mekânda başkaları tarafından alınabilir. Bu durum bireyleri görünmez, bilinmez bir hedef kitleye yönelik içerikler oluşturma deneyimiyle tanıştırmıştır.

Marwick ve Boyd’a (2010) göre sosyal medya platformlarının yarattığı ağlaşmış kamular bireylerin bağlam çöküşüyle (context collapse) karşılaşmasına neden olmaktadır. Sosyal medya platformlarında hedef kitlenin tam olarak bilinmiyor oluşu, kişilerin yaptıkları paylaşımları bağlama oturtmalarını olumsuz etkilemektedir. Sosyal medyada yaşanan bağlam çöküşü, içerik üreten bireylerin izlenim yönetimini zorlaştırmakta ve dışarıya karşı takındıkları personayı sürdürmekte problem yaşamalarına sebep olmaktadır.

Goffman’ın (2018a) ifadesiyle bireylerin “performanslarını” diğerleri önünde sergiledikleri bir sahneye dönüşen sosyal medyada tıpkı fiziki mekanlardaki karşılaşmalara benzer dinamikler ortaya çıkmaktadır. Ancak sosyal medya platformlarının herkese açık olması ve fiziki mekanlarda farklı bağlamlarda karşılaşılan, etkileşime girilen kişilerin hepsini aynı yere taşıması bir “bağlam çöküşüne” sebep olmaktadır. Farklı bağlamların birbirinin üzerine çöktüğü sosyal medya bireylerin benlik sunumu pratiklerini karmaşık hale getirmekte, referans noktalarını ortadan kaldırmaktadır.

Bağlam çöküşü kavramını ilk kez kullanan Boyd (2002), Meyrowitz’in 1985 tarihli çalışmasında yer alan çökmüş bağlam (collapsed context) ifadesinden esinlenmiştir. Meyrowitz (1985) iletişim teknolojilerinin gelişmesinin fiziksel mevcudiyetin önemini azalttığını belirtir. Aynı ortamda bulunmadan iletişim kurabilmenin mümkün hale gelmesiyle farklı mekanların toplum üzerindeki duygusal ve psikolojik etkileri de gücünü yitirmiştir. Elektronik medyanın sosyal etkileşim için zaman ve mekanın önemini ortadan kaldırması bireyin toplumu algılayışını da değiştirmektedir. Elektronik medya öncesi dönemde belirli bir mekanda gerçekleşen yüz yüze iletişim diğerlerinin davranışlarını görmek ve duymak için tek yoldu. Meyrowitz (1985, s. 35) duvarlar, kapılar, çitler, koridorlar ve benzeri mekansal öğelerin yüz yüze iletişime dahil olacak insan sayısını ve tipini belirlediğini hatırlatmakta ve mekanın insan davranışını şekillendirmedeki önemine vurgu yapmaktadır. Sosyal gerçeklik, insanların davranışlarının toplamında değil, genel yerleşik davranış modelinde mevcuttur. Bu nedenle, iki farklı durum arasındaki ayrım çizgisi kaydırıldığında veya kaldırıldığında, sosyal gerçeklik değişecektir. İnsanlar genellikle içinde neyin ve kimin

olduğu ile ilgili durumları düşünme eğilimi gösterebilir de, durumlar aynı zamanda neyin ve kimin dışında olduğuyula da tanımlanır. Bir çevredeki davranış, o çevrede mevcut olan sosyal bilgilere erişim ve bunlardan kısıtlama modelleri tarafından şekillendirilir. Medya, bilgi akışı üzerindeki geleneksel fiziksel kısıtlamaları ortadan kaldırarak davranışın bağlı olduğu durumları değiştirir (Meyrowitz, 1985, s. 42).

Vitak (2012, s. 451), bağlam çöküşü kavramını, sosyal medya üzerinde bir bireyin farklı çevrelerinin, dolayısıyla farklı bağlamlarla iletişim kurduğu grupların, tek bir alıcı grubu olarak birleşmesi olarak açıklar. Böylelikle, bir kişinin tüm sosyal çevreleri aynı anda aynı mesajı alır ve günlük hayatta etkileşim kurmayan sosyal grupların etkileşimi sağlanmış olur. Bağlam çöküşü, aynı zamanda, uygun davranışın ne olduğuna yönelik farklı normları olan sosyal çevrelerin bir arada bulunduğu bir yapıda mesaj yayınlamak anlamına gelir ve bireylere bu açıdan da rahatsızlık verebilir (Gil-Lopez ve ark., 2018, s. 138). Davis ve Jurgenson'a (2014, s. 476) göre ise bağlam çöküşü, sosyal medya üzerinde kamusal ve özel, profesyonel ve kişisel gibi benlikler arasındaki ayrımın bulanıklaşması ile ortaya çıkar. Paralel bir şekilde Vitak ve arkadaşlarının çalışması (2012), sosyal medyanın sunduğu paylaşım ve etkileşim gibi özelliklerden faydalansalar da bireylerin kişisel ve profesyonel yaşamlar arasındaki sınırın bulanıklaşmasından rahatsızlık duyduklarını göstermiştir. Bu rahatsızlık, farklı sosyal medya hesapları açma, sadece söz konusu bağlama uygun içerikleri paylaşma, hesabı herkese açık tutmama gibi yollara başvurmaya sebep olmaktadır.

Öte yandan, sosyal medyanın neden olduğu bağlam çöküşüne kullanıcının aktif rolünü işaret ederek sınır koyanlar da vardır. Mardin'de gerçekleştirilen etnografik çalışmanın bulguları, Facebook kullanıcılarının bu mecradan halihazırda çevrimdışı sosyal yaşamlarından tanıdıkları hayal edilen kitle ile etkileşime geçtiklerini göstermektedir (Costa, 2018). Mardinli Facebook kullanıcıları, sosyal medya hesaplarının gizlilik ayarlarını aktifleştirerek, birden fazla hesap açarak, isimsiz profiller kullanarak, aynı hesap içerisinde kapalı gruplar oluşturarak, istenmeyen kişileri arkadaşlıktan çıkararak ya da engelleyerek (bloklayarak) ve özel sohbet uygulamasını kullanarak çöken bağlamlardan kurtulmaktadırlar (Costa, 2018, s. 4).

Bağlam çöküşü kavramını Anthony Giddens'in (1998, s. 28) "yerinden çıkarma" (disembedding) kavramıyla birlikte düşünmek de mümkündür. Giddens (1998) "yerinden çıkarma" kavramı ile modern dünyada "toplumsal ilişkilerin yerel etkileşim bağlamlarından kaldırılmasını ve sonsuz uzunluktaki zaman-uzam boyunca yeniden yapılandırılmasını" kastetmektedir. Giddens ve Pierson'a (1998, s. 13) göre modern öncesi dönemlerdeki zaman ve uzam bağlantısı, modern zamanlarda ortadan kalkmıştır. İletişim teknolojilerindeki gelişmelerle bireylerin faaliyetleri uzamdan bağımsız gerçekleşmekte, bu da toplumsal ilişkileri yerinden çıkarmaktadır. Bunun sonucunda insanın günlük yaşam pratikleri yeniden yapılanmaktadır.

Öte yandan Elisabeth Noelle-Neumann'ın (1974) suskunluk sarmalı kuramına göre, bireyler sürekli olarak çevrelerindeki fikir iklimini takip eder ve hangi fikirlerin kabul görmekte olduğunu gözlemler. Eğer ki birey, çevresindekilerden farklı görüşlere sahipse, söz konusu görüşleri ifade etmekte çekingen kalır. Bunun başlıca nedeni de, belirli bir çevrede yaygın olmayan görüşlerinin ifadesinin, izolasyon tehdidiyle karşı karşıya olmasıdır (Noelle-Neumann, 1974). Bireyin farklı çevrelerinin bir arada bulunduğu sosyal ağlar, aynı zamanda farklı değerleri ve görüşleri olan sosyal grupların ortak bir platformda bireyin izleyicisi olması anlamına gelir. Dolayısıyla birey, sosyal medya üzerinden fikirlerini ifade ederken farklı fikir iklimlerini de takip etmek durumunda kalır. Bu açıdan bakıldığında bağlam çöküşü ile birlikte işleyen izolasyon korkusu, bireyin farklı bağlamlarda aynı anda bir suskunluk sarmalı içerisine girmesine neden olabilir.

Toplumsal Cinsiyet, Sosyal Medya ve Bağlam Çöküşü

Eagly'nin (1987) sosyal rol kuramı, toplumun kadınlar ve erkekler için farklı beklentiler tanımladığını öne sürmektedir. Diğer bir ifadeyle, bireyin belirli bir durumda / çevrede / bağlamda ön plana çıkan sosyal rolü ile ilgili toplumsal beklentiler, cinsiyetine göre farklılık gösterir ve cinsiyete göre farklılaşan bu sosyal roller toplumsal cinsiyet kalıpyargıları ile yakından ilişkilidir (Eagly ve Steffen, 1984). Toplumsal cinsiyet rollerinin kaynağı sadece bireyin biyolojik olarak atanan cinsiyeti değildir (Butler, 1999, s. 50); söz konusu roller psikolojik, sosyal ve kültürel araçlar tarafından inşa edilir (West ve Zimmerman, 1987). Nesilden nesile aktarılan toplumsal cinsiyete dayalı sosyal roller, toplumun özel ve kamusal her alanında cinsiyetler arasında hak ve fırsat eşitsizliği yaratmaktadır.

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği varlığını yer yer aleni, bazen de sinsi şekilde koruyan küresel bir sorundur. Yasalarla tam anlamıyla güvence altına alınmış olduğu coğrafyalarda bile çeşitli şekillerde hissedilen, tam anlamıyla ortadan kaldırılamayan bir olgu olarak varlığını sürdürmektedir. Toplumun belirli kesimlerine özgüymüş gibi yanlış bir kanının hakim olduğu bu ciddi ve tehlikeli sorun, sosyo-ekonomik statüden bağımsız olarak kendini sürekli yeniden üretmektedir. Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ataerkil sistem ve İslam dininin etkileri altında oldukça yerleşik, eski ve mücadele etmesi zor bir olgudur (Berktaş, 2016). 1980'li yıllardan itibaren kadın hareketlerinin etkisiyle belirli bir mesafe alınmış olsa da halen ideale çok uzaktır. Dünya Ekonomik Forumu tarafından yayınlanan Küresel Toplumsal Cinsiyet Uçurumu Raporuna göre Türkiye, toplumsal cinsiyet eşitliği sıralamasında 156 ülke içerisinde 133. sırada yer almaktadır (World Economic Forum, 2021).

Toplumsal cinsiyet eşitsizliği, özel ve kamusal her alanda çeşitli pratiklerle görünür hale gelebilmektedir. Kültürün belirlediği ve dolayısıyla sosyal olarak inşa edilen toplumsal cinsiyet rollerinden beslenen kadına yönelik önyargıların ve bu önyargıların davranışa büründüğü cinsiyetçi eylemlerin, ev, okul ve işyerlerinde sayısız örneğine rastlamak mümkündür. Toplumsal cinsiyet eşitsizliğini yaratan ve sürdüren en önemli faktörlerden biri eğitim eksikliği ise en azından akademide toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin olmadığı düşünülebilir. Ancak üniversitelerde istihdam edilen kadın sayısı bile bu düşüncenin bir hayalden öte gidemediğinin göstergesidir. Yükseköğretim Kurulu'nun paylaştığı verilere göre 2020 yılında Türkiye'de devlet ve vakıf üniversitelerinde istihdam edilen toplam kadın akademisyen sayısı 78.687 iken, erkek akademisyen sayısı 95.807'dir. Özellikle devlet üniversitelerinde, vakıf üniversiteleriyle karşılaştırıldığında, kadın ve erkek akademisyen sayıları arasındaki orantısızlığın uçuruma dönüştüğü göze çarpmaktadır (Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, 2021). Üniversitelerdeki kadın yönetici sayısında ise söz konusu uçurum oldukça açılmış durumdadır. Dekanların yalnızca %18'i, rektörlerin ise yalnızca %8'i kadındır (Anadolu Ajansı, 2021).

Türkiye'deki kadın ve erkeklerin genel istihdam oranına bakıldığında çok daha olumsuz bir tablo ile karşılaşmaktadır. Türkiye İstatistik Kurumu'nun Ağustos 2020 verilerine göre Türkiye'de istihdam edilen bireylerin %66,9'unu erkekler, %30,4'ünü kadınlar oluşturmaktadır (Türkiye İstatistik Kurumu, 2021). Bu göstergeler kadınların akademi gibi alanlar da dahil olmak üzere yetersiz temsil edildiklerini, toplumun işleyişini sağlayan çeşitli üretim alanlarında etkilerini gösterme imkanı bulamadıklarını ve karar mekanizmalarında yer alamadıklarını gözler önüne sermektedir.

Web 2.0 teknolojisinin bir ürünü olan sosyal medya mecraları da, ne yazık ki ve doğal olarak, toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin nüfuz ettiği bir diğer alan olarak karşımıza çıkmaktadır. Sosyal medya platformları; merkeziyetsiz bir yapıya sahip olmaları, kolayca erişilebilmeleri ve anonimliğe imkan tanımaları gibi özellikleri nedeniyle ilk kullanılmaya başlandıkları günden itibaren bir tür özgürlük alanı

olarak görülmüştür. Söz konusu platformlar, toplumun ötekileştirilmiş ve ikincil konumda kalarak dışlanmış ve hak ihlaline uğramış kesimlerine kendi sözlerini söyleme, bir araya gelerek örgütlenme, görünür olma imkanı tanıyan ve bu anlamda demokrasiye hizmet eden mecralar olarak da görülmüşlerdir. Sosyal medya platformlarında, internet teknolojilerine ulaşma imkanı olan herkes hesap açabilir ve hesabından, herhangi bir denetime tabi tutulmadan içerik paylaşabilir. Öte yandan sosyal medya platformlarının toplumda yaygınlaşması ve kullanıcı sayılarının artmasıyla birlikte bu mecralar da birer sosyal karşılaşma alanına, sanal mekanlara dönüşmüştür ve tıpkı fiziki mekanlardaki karşılaşmalara benzer dinamikler ortaya çıkmıştır.

2000’li yılların başında ortaya çıktığı ve internet ile birlikte sosyal medya mecralarının kadınların seslerini duyurmasına yardımcı olmasıyla geliştiği kabul eden dördüncü dalga feminizm, sosyal ağların ikincil gruplara sunduğu olanakların örneklerinden biridir. Bu anlamda sosyal ağlar, kadınlara bir aktivizm alanı açmış ve sanal bir topluluk kurarak güçlenmelerine vesile olmuştur (Silvestre Cabrera ve ark., 2021, s. 418).

Ancak yine de, sosyal medya mecralarının sundukları özgürlük ve fikir ifade etme alanının, bilhassa ikincil grupların seslerini duyurması açısından çeşitli sorunları da içerisinde bulundurduğu sıklıkla tartışılmıştır. Bunun bir nedeni, teknolojik araçlara ve teknolojik araçları etkili kullanmak için gerekli eğitime ve bilgi birikimine herkesin eşit olarak erişemediği gerçeğidir. Bir diğer sorun ise, sınırsız içeriğin bulunduğu, ancak insan zihninin sınırlı olduğu siber uzayda, bireylerin her içeriği okumak için vakit bulmasının imkansız hale gelmesidir. Dolayısıyla, halihazırda daha popüler görüşler, ifadeler ve kaynaklar daha görünür oldukları için daha da popülerleşirken; daha az popüler olanların görünürlüklerini arttırmak için çok daha az fırsatı olur (Van Dijk, 2016). Bu durum, sosyal ağları, toplumdaki var olan eşitsizlikleri yeniden üreten bir araç haline getirir. Bu açıdan baktığımızda, egemen söylemin siber uzayda daha görünür ve baskın olduğunu ve mevcut toplumsal cinsiyet pratiklerinin sosyal ağlarda tekrar ortaya çıkmakta olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

Innis (2008), bilgi tekeli kavramı ile benzer şekilde, her teknolojik iletişim aracının bir bilgi tekeli oluşturduğu ve bilgiyi belirli kesimlerin kontrolüne verdiği, yeni teknolojik araçlarla bu tekel yıkılabilse de yeni gelen aracın da kendi tekeli yarattığından bahsetmektedir. Van Dijk’a (2016) göre de iletişim teknolojileri, var olan sosyal ilişkilerinin kendini yeniden yarattığı bir alandır. Bu açıdan yeni medya teknolojileri de eşit olmayan, halihazırda daha avantajlı olan grupların avantajlarını sürdürdüğü bir alan olarak işlev görür.

Örneğin sosyal medyada gizlilik tercihlerini toplumsal cinsiyet farklılıkları açısından araştıran çalışmalar üzerine yapılmış bir meta-analiz (Tifferet, 2019), kadınların erkeklere oranla daha fazla gizlilik endişeleri olduğu ve daha fazla gizliliğe yönelik davranışlarda bulunduğunu göstermiştir. Aynı araştırmada, özellikle gizlilik ayarlarını kullanma ve fotoğraflardan etiketleri kaldırma gibi davranışlarda bu farkın daha yüksek olduğu, kişisel bilgilerin paylaşılması ve gizlilik endişeleri gibi konularda ise daha az olmakla beraber, fark gözlemlendiği ifade edilmiştir. Dolayısıyla kadınlar, sosyal medyada var olurken, görünürlüklerini belirli bir düzeyde tutmak ve mahremiyetlerini korumak konusunda daha hassas davranmaktadır. Bu durum, gündelik yaşam içerisindeki erkek egemen düzende daha fazla riskle karşı karşıya olan kadınların, benzer güvensizlikleri sosyal medya üzerinde de hissettikleri ve bu nedenle de kendilerini korumak zorunda kaldıkları şeklinde yorumlanabilir. Sosyal medya üzerinde devam etmekte olan eşitsiz düzen, kadınların kendilerini açıkça ifade etmeleri ve görünür olmaları açısından bu anlamda bir sorun teşkil eder.

Öte yandan, sosyal medya üzerinde iş, arkadaşlar, aile gibi farklı sosyal çevrelerin ve hatta bireyin tanımadığı grupların bir arada olması durumu; toplumun cinsiyet temelli beklentileri, kalıpyargıları ve kadınlara atfettiği roller ile birleşince kadınların kendilerini ifade etme ve olumsuz tepkiye maruz kalma sorununu daha da ileri götürür. Örneğin sporcuların maruz kaldığı çevrimiçi ayıplama davranışları üzerine yapılan bir araştırmada (MacPherson ve Kerr, 2020), norm ihlali karşısında ortaya çıkan ayıplama davranışında toplumsal cinsiyetin etkili olduğu görülmüştür. Aynı araştırmaya göre bu davranışlar cinsiyet temelli beklentileri pekiştirirken, norm ihlali karşısında kadınların nesneleştirilmesi ve kurban suçlama gibi pratikleri de artırmıştır. Kadınların çöken bağlamlar içerisinde daha fazla olumsuz tepki ve ayıplama davranışıyla karşılaşması ve bu anlamda çevrimiçi ortamda da eşitsiz pratiklere maruz kalması, oldukça dikkate değerdir.

Koparan ve Bekalp'in (2020) kadınların pandemi sürecinde evden çalışma pratiklerine dair yaptıkları nitel araştırma, evden çalışmanın esnek ve rahat bir deneyimin aksine uzun ve ağır mesailere dönüştüğünü ve yalnızca işveren lehine bir uygulama haline geldiğini göstermiştir. Pandemi süresince yeni medya teknolojileri sayesinde uygulanan evden çalışmayı David Harvey'nin zaman-mekan sıkışması kavramıyla ele alan araştırma, bireylerin bu dönemde evde çalıştıklarında ofiste olduklarından çok daha fazla çaba sarf ettiklerini, sürekli erişilebilir ve çevrimiçi durumda bulunmak gibi mecburiyetlerle baş etmek zorunda kaldıklarını vurgulamaktadır. Öte yandan, Roesch ve arkadaşları (2020) COVID-19 pandemisi ve sosyal izolasyon önlemlerinin kadınların ev içi şiddete uğrama oranını arttırdığını ifade etmektedirler. Salgın hastalık döneminin etkileri sosyal ve ekonomik düzlemde kendisini hissettirdikçe, evde eskisine nazaran daha fazla birlikte zaman geçirmenin de etkisiyle kadına yönelik partner şiddeti artış göstermektedir.

Power (2020, s. 67) COVID-19 pandemisinin kadınların yükünü artırmasını tartıştığı çalışmasında, Hochschild'ın kadının görünmeyen emeği için kullandığı "ikinci vardiya" kavramından hareketle, feminist ekonomistlerin kadının harcadığı duygusal emek için kullandığı üçüncü vardiya kavramına referans vererek pandemi süreciyle birlikte kadınların artık 4. vardiya da yetişmek zorunda olduklarını vurgulamaktadır. Profesyonel yaşamdaki kariyerleri dışında ev işlerini de üstlenen kadının bu iki vardiyası, kendi anne babası da dahil olmak üzere aile içi ilişkileri yönetme ve duygusal destek verme sorumluluğuyla üçe, çocukların eğitim hayatlarına da evden destek verme gibi pandemi sürecinde eklenen görevlerle birlikte ise dörde çıkmıştır. Pandemi döneminde kadınların karşılıksız emeği dramatik bir şekilde artmış, üstelik bu dönemde işsiz kalan kadınların oranı da erkeklere göre daha fazla olmuştur (UN Women, 2020, s. 2). Power, kadınların pandemi döneminde artan iş yüklerinin onların profesyonel yaşamda da ilerlemelerini sekteye uğratacağı öngörüsünde bulunmaktadır.

COVID-19 Pandemisi ve Bağlam Çöküşü

Doğal ve insan kaynaklı afetler birey, toplum ve sistem düzeyinde olumsuz etkiler üretirler. Salgın hastalıklar ve dolayısıyla pandemiler, biyolojik afetler arasında sınıflandırılmaktadır (AFAD, 2021). Ansızın ortaya çıkmaları ve hızla büyük ölçüde hastalık ve ölüm getirmeleri nedeniyle yaşamı tehdit ederler. Salgın hastalıklar, aynı zamanda, toplumlarda sosyal, politik ve ekonomik birçok soruna neden olurlar (Çakar Turhan, 2020, s. 1). Mart 2020'de Dünya Sağlık Örgütü tarafından pandemi ilan edilen COVID-19 salgını, küresel felaket olma özelliği ile hızla yayılmış ve birçok insanın hastalanmasına ve ne yazık ki önemli bir kısmının da ölümüne neden olmuştur. COVID-19 pandemisi, insanların fiziksel sağlıklarını tehdit etmesinin yanı sıra psikolojik sağlıkları ve toplumun farklı dinamikleri üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. Söz konusu olumsuz etkiler, dünyanın her yerinden farklı disiplinlerde uzmanlaşmış bilim insanları tarafından mercek altına alınmıştır. Örneğin, zaman içerisinde hastalığın yayılması arttıkça, etkisinin büyüklüğü ve kapsamı genişledikçe, toplumsal cinsiyet eşitliği üzerindeki görmezden gelinemez etkisi de ortaya çıkmıştır.

COVID-19 pandemisi nedeniyle toplumdaki sosyal düzende zorunlu olarak gerçekleştirilen değişimlerin, bireylerin yaşamlarında farklı seviyelerde etkilere yol açtığı birçok bilimsel araştırma ve rapor ile desteklenmiştir ve kayıt altına alınmıştır. Devlet otoritelerinin pandemi ile mücadelede geçici olarak aldıkları tedbirler doğrultusunda işyerlerinin kapatılmaya başlanması ve bunun kaçınılmaz sonucu olarak birçok çalışanın işten çıkarılması, söz konusu biyolojik afetin ülke ekonomileri üzerindeki olumsuz etkisine işaret etmektedir (Kara, 2020, s. 271). İşyerleri ve eğitim-öğretim kurumlarının kapatılması sadece ekonomik bozulmaları değil; kadına yönelik toplumsal cinsiyet temelli şiddet olaylarındaki ciddi artış (UN Women, 2020, s. 2) gibi sosyal ve toplumsal sorunları da beraberinde getirmiştir.

Pandemi ile mücadele kapsamında otoriteler tarafından uygulanan ev karantinaları, toplumdaki her kesim insanın evlere kapanmasına neden olmuştur. Günlük yaşam pratiklerinde sahip oldukları farklı sosyal rollerini farklı fiziksel ortamlarda ve farklı bağlamlarda deneyimleyen bireyler, bir anda tüm sosyal rolleri ile ilişkili yaşam pratiklerini aile bireylerinin tümüyle birlikte aynı fiziksel mekanda yaşamak zorunda kalmışlardır. Okulda öğrenci rolü olan çocuk derslerini evde takip etmeye, üniversitede akademisyen rolü olan ebeveyn akademik ve bilimsel faaliyetlerini evde sürdürmeye başlamıştır. Özel alan olan ev, bir anlamda kamuya açılmıştır ve ev sakinlerinin tüm sosyal rollerini eş zamanlı yaşadıkları tek mekan haline gelmiştir. İşte bu durum, önceden tahmin edilemeyen bir şekilde bağlam çöküşü örneği yaratmıştır. Ödevini yapmayan öğrencinin büyükannesinin ya da büyük babasının bilgisayar ekranına doğru uzanarak öğretmene mazeret sunması, çevrimiçi iş toplantısındaki mühendisin kamerasını kapatarak yan odada uyuyan çocuğunun üstünü örtmeye gitmesi, televizyon kanalına çevrimiçi platformdan canlı bağlanarak demeç veren politikacının evindeki süpürge makinasını tüm dünyanın görmesi gibi sayısız örnek, pandemi sürecinin yarattığı bağlam çöküşünü gözler önüne sermektedir.

Meyrowitz (1985), farklı sosyal durumların farklı fiziksel ortamlara ihtiyaç doğurduğunu vurgular ve bulunan fiziksel mekan ile sosyal ilişkilerin doğası arasındaki ilişkiye işaret eder. Günlük yaşamda iş yeri ile özel alan ayrımı bireylerin farklı davranışlarda bulunmalarına imkan tanımaktadır. Meyrowitz, örneğin bir doktorun dinlenme molası sırasında acil serviste kitap okuyamayacağını, iş ve sorumluluğa ait bu mekanda dinlenme davranışının mümkün olmayacağını belirtmiştir ve mekandaki değişim sayesinde en yoğun çalışan doktorların ya da öğretmenlerin de dinlenebildiğini hatırlatmıştır. Her bireyin yaşamının her anında, bir yerlerde onu öfkeliendirecek, onu ilgilendirecek ona ihtiyaç yaratacak birtakım olaylar, gelişmeler yaşanmaktadır. Eğer gözü önünde, bulunduğu mekanda yaşansa müdahale etmesi gereken birçok olay, birey başka bir yerdeyken yaşamaya devam etmektedir. Bu nedenle mekansal ayrım Meyrowitz'e göre (1985, s. 41) "psikososyal şok absorbe edici" bir işlev görür. Birey olaylara ve diğer insanlara seçici maruz kalarak eylem ve duygularını kontrol altında tutar.

Farklı mekanlarda yaşanan ilişkilerin yaratacağı şoklardan korunmak için bireyler kendilerine zaman ayırdıklarında, dinlenme zamanlarında evleri ya da odaları gibi özel mekanlarında olurlar. Ancak COVID-19 kısıtlamaları nedeniyle özel mekanlara, bireylerin evlerine çöken diğer bağlamlar bu dinlenme, şoklardan uzaklaşma imkanını ortadan kaldırmıştır. Ev artık hem işyeri hem okul hem özel alandır. Farklı mekanların ortadan kalkıp tek bir mekana inmesiyle mesai saati - serbest zaman dengesi de birincisinin lehine olacak şekilde değişmektedir. Goffman (2018b, s. 53) bireylerin dikkatlerini vermek zorunda oldukları farklı faaliyetleri "baskın uğraşlar" ve "ikinci dereceden uğraşlar" olarak ikiye ayırır. Baskın uğraşlar bireyin ilgi ve katılımının büyük bir kısmını alması beklenen içinde bulunduğu sosyal durumun mecbur kıldığı uğraşlar, ikinci dereceden uğraşlar ise baskın uğraşın bireyin dikkatini tamamen talep etmediği zamanlarda sürdürebileceği faaliyetlerdir. Örneğin ders dinlemek baskın uğraşken, aynı esnada kahve içmek ya da akıllı telefona gelen bildirimleri kontrol etmek ikinci dereceden uğraştır. Bazı işlerin her zaman baskın

uğraş, bazılarının ise ikinci uğraş gibi sürdürülmesi beklenir. Oysa bu ilişki ve karşılıklı sabit değildir. İkincil uğraş olarak görülen bir faaliyet, belirli durumlarda baskın uğraşa dönüşebilir. Örneğin ders dinlerken kahve içmek asıl uğraş iken, kahve molasında durum tersine döner. Ayrıca Goffman'ın (2018b, s. 54) vurguladığı gibi, bireye yöneltilen taleplerin değişmesiyle de, o ana kadar baskın uğraş olan bir faaliyet önemsizleşebilmekte ve ikincil duruma düşebilmektedir. Goffman'a (2018, s. 58, 66) göre ikinci dereceden uğraşların "ekolojisi" de önemlidir. Burada ekoloji kavramı ile konuma gönderme yapan Goffman, belirli mekanlarda ikincil uğraşların diğerleri tarafından hoş karşılanamayabildiğini vurgular. Örneğin sosyal kurumlarda gerçekleşen ana uğraşlara dair kuralların varlığı, bu kapsamda değerlendirilebilir. Bir fabrikada görev yapan işçilerin, çalışmaya başlamaları emredildiği anda yan uğraşları bırakarak sadece asıl uğraşa odaklanmaları beklenmektedir. Böyle bir durumda çoğu zaman bir "gösteri" olarak, denetleme anlarında işçilerin ana uğraşa tam katılım ve ilgi göstermeleri yaygındır.

COVID-19 pandemisi nedeniyle çöken bağlamların ve ev sınırları içerisinde hapsolan farklı sosyal rollerin ve görevlerin, ana uğraş ve ikinci uğraş ayrımını da bulanıklaştırdığı söylenebilir. Farklı mekanlarda yer değiştiren, "ana uğraş - ikinci uğraş" faaliyetleri tek bir mekanda sürekli bulunmanın etkisiyle sürekli birbirinin yerine geçerek bireyi "iş - dinlenme", "işyeri - özel alan", "profesyonel faaliyetler - hobiler" ayrımını yapabilmekten yoksun bırakmaktadır. Bitmek bilmez bir çalışma ya da sonu gelmez bir rehavet durumunda kalan birey, benlik şemasındaki referans noktalarını yitirebilir.

Agamben (2010, s. 57-59) iktidarın bireyi sinsice yapmayabileceği şeyden uzaklaştırdığını öne sürer. Bireyin potansiyeli, yani yapabileceği şeyler olduğu gibi, bir özgürlük alanı olarak yapamayacağı ya da yapmayabileceği şeyler de vardır. Aristoteles'e referansla bunu "potansiyel-sizlik kavramıyla açıklayan Agamben, bugün iktidarın, bireyi bu yapmama imkanını koruma becerisinden uzaklaştırdığını, her şeyi yapabileceğini zannetmesine neden olduğunu anlatır. Bu nedenle modern bireyin mesleki kimlikleri ile sosyal rolleri birbirine karışır. Yapmama özgürlüğünden potansiyel-sizliğinden uzaklaşmış birey, özgürlüğünü ve direnme becerisini kaybeder.

COVID-19 pandemisi nedeniyle ortaya çıkan bağlam çöküşü ve iş yeri ile özel alan ayrımının ortadan kalkması bu yapmama özgürlüğünden insanı tamamen uzaklaştırmıştır. Mesai saatlerinde özel alanında kalmak durumunda olan birey, bir yandan bulunduğu mekanın gereklilik ve şartlarına göre yaşamını sürdürmeye çalışırken, iş vereninden her an gelebilecek profesyonel talepleri de asla geri çeviremeyecek bir pozisyonadadır. Bedensel olarak sadece bir yerdeyken, zihinsel olarak her iki yerde birdenmişcesine hareket etmek durumundadır. Bu bağlamda COVID-19 pandemisi döneminde alınan evden çalışma, sosyal izolasyon önlemleri, bireyin üzerinde farklı türden bir baskı kurma aracı haline gelmiştir.

Byung Chul Han'a (2020, s. 11-18) göre dijital teknolojiler ve yeni medya ilk başta sınırsız birer özgürlük ortamı olarak görülmüşlerdir; fakat bu bir yanılsamadır. Aksine, dijital teknolojiler bir kontrol mekanizmasını devreye sokarak gözetlemeye yol açar. Han'a (2020) göre, bugünün insanı bir özne olmaktan, kendisini sürekli yeniden tasarlayan birer projeye dönüşmüştür. Burada özgürlük önemli bir araçtır. Yapabilme özgürlüğüne sahip olmak, "yapmalısın" şeklinde dile getirilen emirden çok daha işlevsel bir tahakküm aracıdır. Han, kendisini özgür birey olarak gören günümüz insanının aslında bir köle olduğunu ifade eder. Kendisini sürekli çalışmaya zorlayan bir efendiye / otoriteye gerek duymaksızın kendi kendisini sömüren ve bunu gönüllü olarak yapan bir köledir dijital çağın insanı. Başkalarıyla amaçtan yoksun ilişkilere girmeyen, giderek yalnızlaşan, dostluk ilişkileri kuramayan bireyler özgürlüklerini de yaşayamazlar; çünkü özgürlük bireysel değil toplumsaldır. Buradan hareketle pandemi sürecinde gündeme gelen izolasyon uygulamalarıyla sosyal bağlarından kopan bireyin, öz sömürüye çok daha açık hale geldiği söylenebilir. Bir yandan çöken bağlamlar nedeniyle iş ve özel yaşamı bir arada götüren ancak diğer yandan da kendisini her

durumda sürekli yenileyip geliştiren bir proje olarak gören birey, neoliberal düzenin “kişisel gelişim” gibi kendini optimize etme şekline bürünmüş tahakküm tekniklerinin boyunduruğu altına girer. Bu yeni düzende “neoliberal psikopolitika” bireyi “sürekli olarak daha fazla performans gösterme baskısıyla” harap etmektedir (Han, 2020, s. 37-39). Buradan yola çıkarak, pandemi ve onun sebep olduğu kaygılarla baş etmeye çalışan bireyin, aynı zamanda profesyonel yaşamdaki başarılarını sürdürmek, evle ilgili sorumluluklarını kusursuzca yerine getirmek, sosyal ilişkilerini yönetmek, spor ve sanat gibi alanlarda da sürekli faal olarak kişisel gelişimine katkı sağlamak gibi gerçekleşmesi imkansız bir idealle savaştığı söylenebilir. Bu modern birey idealinin beslendiği temel kaynak ise sosyal medya mecralarıdır.

Pandemi sürecinde daha önce hiç olmadığı kadar artış gösteren sosyal medya kullanımının, insanlar üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olmuştur (Wong ve ark., 2020). Sosyal medya, özellikle ülke genelinde ilan edilen karantina (kapanma) zamanlarında sosyal desteğin sağlanabilmesi için önemli bir araç haline gelmesiyle pandemi temelli stresörlerle baş etmede tamponlama (buffering) işlevi görmüştür (Marzouki ve ark., 2021). Diğer bir ifadeyle, sosyal medya, pandemi ile mücadelede fiziksel mesafenin önem taşıdığı zamanlarda kişiler arasındaki sosyalliğin sürmesini sağlamıştır. Öte yandan, sosyal medya kullanımının ve sosyal medya içeriklerine maruz kalmanın olumsuz duygulanım ve depresyon, kaygı gibi psikolojik bozukluklarla ilişkisini ortaya koyan ve infodeminin toplum sağlığını ciddi bir şekilde tehdit ettiğini gösteren çalışmalar bulunmaktadır (derleme için bkz. Tsao ve ark., 2021). Ek olarak, COVID-19 pandemisi sürecinde sosyal medyadaki paylaşımların belirli sosyo-ekonomik sınıflara yönelik bir baskı mekanizmasına dönüştüğü de söylenebilir. Han’ın (2020) altını çizdiği bireyin üzerindeki “sürekli olarak daha fazla performans gösterme baskısı” söz konusu süreçte “pandemi sürecini verimli geçirme” söylemi altında her şeye yeten, hem düşünsel hem bedensel olarak sürekli kendisini besleyen, yenileyen ve geliştiren birey olma ideali olarak bu platformlarda sıklıkla tekrarlanmıştır. Bu neoliberal psikopolitikadan en olumsuz etkilenenler ise kadınlar olmuştur.

Sonuç

Bu çalışmada; son yıllarda sosyal medya mecralarındaki etkileşim ve sosyal karşılaşmaları anlamlandırmada önemli bir işleve sahip olan “bağlam çöküşü” kavramı ele alınarak, sosyal psikoloji ve yeni medya disiplinlerinin bakış açılarıyla değerlendirilmiştir. Sosyal medyada gerçekleşen sanal mevcudiyet, sosyal ilişkiler bakımından fiziki mevcudiyetle benzer dinamiklere sahip olsa da farklı bağlamların sağladığı rol ayrışmasından yoksundur. Sosyal medyada farklı bağlamların üst üste çökmesi sosyal rollere bağlı performansların da iç içe geçmesine, karmaşık bir hal almasına ve modern bireyin çevresindeki sosyal dünyayı anlamlandırma ve bu anlamlara uygun pratikleri hayata geçirmede sorunlar yaşamasına sebep olmaktadır. Bağlam çöküşünün Meyrowitz’in (1985, s. 41) vurguladığı gibi mekan ve onun “psikososyal şok absorbe edici” işlevini ortadan kaldırması az ya da çok herkesin deneyimlediği bir durum olsa da, toplumsal cinsiyet rollerine dair kalıpyargılar nedeniyle kadınlar için erkeklere göre daha hissedilir etkileri bulunmaktadır. Özellikle COVID-19 pandemisi nedeniyle alınan sosyal izolasyon ve evden çalışma önlem ve uygulamaları kadınların çöken bağlamlar ve birbirine karışan rollerle baş etmek zorunda kalmalarına neden olarak toplumsal cinsiyet eşitsizliğinin yeniden üretimine bir zemin oluşturmuştur.

Bağlam çöküşü kişilerarası ilişkiler, toplumsal cinsiyet rolleri, profesyonel yaşam - özel yaşam ayrımı, benlik sunumu ve daha birçok kavramla birlikte tartışılabilir. Türkçe alan yazında henüz yeterince ele alınmamış olan bağlam çöküşü kavramı, sosyal etkileşimin yeni medya teknolojilerinden etkilenen doğasının anlaşılması için önem arz etmektedir. Çeşitli bilim alanlarının farklılaşan analiz düzeyleri ile bağlam çöküşü kavramının daha çok incelenmesine ve özellikle birey üzerindeki etkilerini mercek altına

alacak niteliksel ve niceliksel araştırmalara ihtiyaç vardır. Bağlam çöküşünü ele alacak gelecekteki çalışmaların şu noktalara odaklanması önerilmektedir:

- Farklı cinsiyet kimliğindeki ve sosyo-ekonomik statüdeki bireylerin çöken bağlamlarla baş etme stratejileri
- Farklı kültürel arka plana sahip bireylerin bağlam çöküşünü yönetme stratejileri
- Bağlam çöküşünün profesyonel yaşama etkileri
- Bağlam çöküşünün yetkeci devlet yapılarına maruz kalan bireyler üzerindeki etkileri
- Bağlam çöküşünün yakın ilişkiler üzerindeki olası olumlu ve olumsuz etkileri
- Bağlam çöküşü ile iyi oluş (well-being) arasındaki ilişki
- Bağlam çöküşü ve mahremiyet arasındaki ilişki

Sonuç olarak, insan yaşamına giren her yenilik başlangıçta sorunlara neden olmuş, toplumun belirli kesimleri için kargaşa ve rahatsızlık yaratmış fakat zamanla alışılmış ve normalleşmiştir. Sosyal medya mecralarının neden olduğu bağlam çöküşü de söz konusu platformların halen yeterince uzun süre deneyimlenmemesinden kaynaklanmaktadır. Zamanla sosyal medyanın doğasına ve işleyiş biçimlerine özgü baş etme stratejileri, kullanım normları ve alışkanlıkları oturacak, çöken bağlamların özellikle bireyler üzerindeki olası olumsuz etkileri önemini yitirecektir ve belki de ortadan kalkacaktır. Bu alanda farklı bilimsel disiplinlerin bakış açıları ve kuramsal altyapıları çerçevesinde çeşitli araştırma yöntemleri ile yapılacak bilimsel çalışmalar, kavramın daha iyi anlaşılmasını sağlayacak ve o noktaya varışı kolaylaştıracaktır.

Kaynaklar

- AFAD, (2021, Mart 26). *Afet ve acil durum eğitim merkezi: Doğal afetler*. <https://www.afad.gov.tr/afadem/dogal-afetler>
- Agamben, G. (2010). *Çıplaklıklar* (S. Kılıç, Çev.). Alef Yayınevi.
- Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Addison-Wesley.
- Anadolu Ajansı (2021, Mart 6). Üniversitelerdeki kadın akademisyen sayısı artıyor. <https://www.aa.com.tr/tr/egitim/universitelerdeki-kadin-akademisyen-sayisi-artiyor/2166630>
- Barden, J., Maddux, W. W., Petty, R. E. ve Brewer, M. B. (2004). Contextual moderation of racial bias: The impact of social roles on controlled and automatically activated attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(1), 5-22.
- Baumeister, R. F. (1999). The nature and structure of the self: An overview. R. F. Baumeister, (Ed.), *Key readings in social psychology: The self in social psychology* içinde (s. 1-20). Psychology Press.
- Baumeister, R. F. ve Tice, D. M. (2011). Cognitive, interpersonal, and behavioral effects of social exclusion: How people respond to rejection. J. Aronson ve E. Aronson, (Ed.), *Reading about the social animal* (11. baskı) içinde (s. 550-567). Worth Publishers.
- Becker, H. S. (1963). *Outsiders: Studies in the sociology of deviance*. The Free Press.
- Berktaş, F. (2016). *Tek tanrılı dinler karşısında kadın: Hristiyanlıkta ve İslamiyette kadının statüsü üzerine karşılaştırmalı bir yaklaşım*. Metis Yayıncılık.
- Boyd, D. (2008). Why youth (heart) social network sites: The role of networked publics in teenage social life. D. Buckingham, (Ed.), *Youth, identity, and digital media. The John D. and Catherine T. MacArthur Foundation series on digital media and learning* içinde (s. 119-142). The MIT Press.

- Buss, D. M. (2008). Human nature and individual differences: Evolution of human personality. O. P. John, R. W. Robins ve L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (3. baskı) içinde (s. 29-60). Guilford Press.
- Butler, J. (1999). *Cinsiyet belası* (7. baskı). Metis Yayıncılık.
- Costa, E. (2018) Affordances-in-practice: An ethnographic critique of social media logic and context collapse. *New Media & Society*, 20(10), 1-16.
- Çakar Turhan, K. S. (2020). Dünya tarihinde pandemiler ve COVID-19. F. F. Ökten ve O. Özlü, (Der.), *COVID-19 pandemisi ve anestezi* içinde (s. 1-5). Türkiye Klinikleri.
- Davis, J. L. ve Jurgenson, N. (2014). Context collapse: Theorizing context collusions and collisions. *Information, Communication & Society*, 17(4), 476-485.
- Eagly, A. H. (1987). *Sex differences in social behavior: A social-role interpretation*. Erlbaum Associates, Inc.
- Eagly, A. H. ve Steffen, V. J. (1984). Gender stereotypes stem from the distribution of women and men into social roles. *Journal of Personality and Social Psychology*, 46(4), 735-754.
- Festinger, L. (1954). A theory of social comparison processes. *Human Relations*, 7(2), 117-140.
- Fiske, S. T. ve Taylor, S. E. (1984). *Social cognition*. Addison-Wesley Pub. Co.
- Franzoi, S. L. (2009). *Social psychology* (5. baskı). McGraw-Hil.
- Giddens, A. (1998). *Modernliğin sonuçları* (E. Kuşdil, Çev.). Ayrıntı.
- Giddens, B. ve Pierson, C. (1998). *Conversations with Anthony Giddens: Making sense of modernity*. Polity Press.
- Gil-Lopez, T., Shen, C., Benefield, G. A., Palomares, N. A., Kosinski, M. ve Stillwell, D. (2018). One size fits all: Context collapse, self-presentation strategies and language styles on Facebook. *Journal of Computer-Mediated Communication*, 23(3), 127-145.
- Goffman, E. (1990). *Stigma: Notes on the management of spoiled identity*. Penguin Books.
- Goffman, E. (2018a). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). Metis Yayıncılık.
- Goffman E. (2018b). *Toplum içinde davranmak* (A. Bölükbaşı, Çev.). Heretik.
- Goode, E. (2005). *Deviant behavior* (7. baskı). Prentice Hall.
- Han, B.C. (2020) *Psikopolitika: Neoliberalizm ve yeni iktidar teknikleri* (H. Barışcan, Çev.). Metis.
- Hogan, R. (1982). A socioanalytic theory of personality. *Nebraska Symposium on Motivation*, 55-89.
- Innis, H. A. (2008). *The bias of communication*. University of Toronto Press.
- James, W. (1890). *The principles of psychology*. Henry Holt and Co.
- Kara, E. (2020). COVID-19 pandemisi: İşgücü üzerindeki etkileri ve istihdam tedbirleri. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 7(5), 262-282.
- Koparan, E. ve Bekalp, B. (2020). İzolasyon sürecinde iletişim ve üretim süreçleri: Kadınların home office dolayımı mesai ve iş yükü dönüşümü. *Moment Dergi*, 7(2), 149-172.
- MacPherson, E., ve Kerr, G. (2020). Online public shaming of professional athletes: Gender matters. *Psychology of Sport and Exercise*, 51, 1-9.
- Markus, H. R. ve Kitayama, S. (1991). Culture and the self: Implications for cognition, emotion, and motivation. *Psychological Review*, 98(2), 224-253.
- Marwick, A. E. ve Boyd, D. (2011). I tweet honestly, I tweet passionately: Twitter users, context collapse, and the imagined audience. *New Media & Society*, 13(1), 114-133.

- Marzouki, Y., Aldossari, F. S. ve Veltri, G. A. (2021). Understanding the buffering effect of social media use on anxiety during the COVID-19 pandemic lockdown. *Humanities and Social Sciences Communications*, 8(47), DOI: 10.1057/s41599-021-00724-x
- Mead, G. H. (1934). *Mind, self, and society*. University of Chicago Press.
- Meyrowitz, J. (1985) *No sense of place: The impact of electronic media on social behaviour*. Oxford University Press.
- Moskowitz, G. B. (2005). *Social cognition: Understanding self and others*. (A. Tesser, Ed.). Guilford Press.
- Noelle-Neumann, E. (1974). The spiral of silence: A theory of public opinion. *The Journal of Communication*, 24(2), 43-51.
- Power, K. (2020). The COVID-19 pandemic has increased the care burden of women and families. *Sustainability: Science, Practice and Policy*, 16(1), 67-73.
- Rank, O. (1924/1993). *The trauma of birth*. Dover Publications.s
- Roesch, E., Amin, A., Gupta, J. ve Garcia-Moreno, C. (2020). Violence against women during covid-19 pandemic restrictions. *BMJ* 2020; 369:m1712.
- Ross, L. D., Amabile, T. M. ve Steinmetz, J. (1977). Social roles, social control and biases in social perception processes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 35(7), 485-494.
- Silvestre Cabrera, M., Lopez Belloso, M. ve Royo Prieto, R. (2021). The fourth wave in audiovisual content: A true achievement of feminism?. *International Journal of Communication*, 15(2), 416-438.
- Swann, W. B., Jr. ve Bosson, J. K. (2008). Identity negotiation: A theory of self and social interaction. O. P. John, R. W. Robins ve L. A. Pervin (Ed.), *Handbook of personality: Theory and research* (3. baskı) içinde (s. 448-471). Guilford Press.
- Tifferet, S. (2019). Gender differences in privacy tendencies on social network sites: A meta-analysis. *Computers in Human Behavior*, 93, 1-12.
- Tsao, S., Chen, H., Tisseverasinghe, T., Yang, Y., Li, L. ve Butt, Z. A. (2021). What social media told us in the time of COVID-19: A scoping review. *Lancet Digit Health*, 3(3), e175-e194. DOI: 10.1016/S2589-7500(20)30315-0
- Türkiye İstatistik Kurumu, (2021, Mart 10). *İstatistik Veri Portalı: İstihdam, işsizlik ve ücret*. <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=istihdam-issizlik-ve-ucret-108&dil=1>
- UN Women. (2020). *Policy brief: The impact of COVID-19 on women*. United Nations.
- Van Dijk, J. (2016). *Ağ toplumu* (Ö. Sakin, Çev.). Kafka.
- Vitak, J. (2012). The impact of context collapse and privacy on social network site disclosures. *Journal of Broadcasting & Electronic Media*, 56(4), 451-470.
- Vitak, J., Lampe, C., Gray, R. ve Ellison, N. B. (2012). “Why won’t you be my Facebook friend?” strategies for managing context collapse in the workplace. *Proceedings of the 2012 iConference* içinde (s. 555-557).
- West, C. ve Zimmerman, D. H. (1987). Doing gender. *Gender and Society*, 1(2), 125-151.
- Wong, A., Ho, S., Olusanya, O., Antonini, M. V. ve Lyness, D. (2020). The use of social media and online communications in times of pandemic COVID-19. *Journal of the Intensive Care Society*, DOI: 10.1177/1751143720966280
- World Economic Forum (2021, Mart). *Global gender gap report*. http://www3.weforum.org/docs/WEF_GGGR_2021.pdf
- Yükseköğretim Bilgi Yönetim Sistemi, (2021, Mart 10). *Öğretim elemanı istatistikleri: Özet öğretim elemanı sayıları*. <https://istatistik.yok.gov.tr/>